

Marian Ciaciura, Anna Nowak

Wybrane ogrody biblijne Niemiec

Ekonomiczne Problemy Usług nr 65, 217-225

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIAN CIACIURA

ANNA NOWAK

Uniwersytet Szczeciński

WYBRANE OGRODY BIBLIJNE NIEMIEC

Wstęp

Współczesna turystyka religijna nabiera nowego wymiaru. Jej zakres i treści zostały wzbogacone o ogrody biblijne, które zaczęły powstawać w drugiej połowie XX wieku. Niektóre kraje poprzez różne oferty turystyczne rozwinęły nowy sposób ewangelizacji i przybliżenia Pisma Świętego. To właśnie zwiedzanie ogrodów biblijnych w sposób zmysłowy przyczynia się do rozbudzenia zainteresowania czasami przedstawianymi w Biblii. Zgromadzone tu rośliny, tworzone mikrośrodowiska krajobrazowe i architektoniczne stwarzają atmosferę ułatwiającą nie tylko poznanie warunków czasów biblijnych, ale sprzyjającą również odpoczynkowi i medytacji.

Należy przyznać, że Niemcy wyprzedzili wszystkie inne narody, łącznie z Izraelitami i Ziemią Świętą, oferując około 140 ogrodów biblijnych¹. Przygotowali oni bogatą ofertę seminariów i warsztatów w tych obiektach; wydają foldery i książki.

Przy niektórych z ogrodów, np. przy klasztorze Marienthal Opactwa Cystersów, znajdują się dodatkowo hotele, restauracje, prowadzona jest sprzedaż roślin i udzielane informacje o sposobach ich uprawy.

Tylko nieliczne polskie biura turystyczne organizują wycieczki do tego typu placówek, np. do Neot Kedumim w Ziemi Świętej. Okazuje się, że istnieje niemałe zainteresowanie tego typu turystyką. Jednocześnie Polska ma wiele do nadrobienia w dziedzinie tworzenia ogrodów biblijnych. Znany jest obiekt w Proszowicach oraz

¹ www.bibelgarten.de (5.10.2010).

dział roślin biblijnych istniejący przy Wydziale Kształtowania Środowiska Uniwersytetu Przyrodniczego w Krakowie.

1. Charakterystyka wybranych ogrodów biblijnych

Ogród biblijny we Freiburgu (Badenia-Wirtembergia). Ogród otwarto przy klasztorze św. Lioba jesienią 2005 roku. Na powierzchni 700 m² posadzono około 300 roślin. Wstęp do ogrodu jest bezpłatny. Zbierane są darowizny na jego utrzymanie. Ogród otwarty jest codziennie. Istnieje możliwość zwiedzania z przewodnikiem. Eksponowane są tu głównie rośliny lecznicze. Nasadzenia znajdują się w specjalnie przygotowanych „kwadratach” mających znaczenie symboliczne. „Kwadraty” ułożone są względem siebie w układzie piętrowym, co ma ułatwić zwiedzającym dokładną obserwację występujących tu roślin.

Ogrody przyklasztorne mają swą długą historię związaną z ich samowystarczalnością. Uprawy roślin w bezpośrednim otoczeniu ogrodu dostarczały zakonnikom pożywienia, przypraw, owoców, kwiatów, leków. Doświadczenie związane z prowadzeniem ogrodu stanowiło ważne źródło wiedzy i na tej podstawie powstało wiele dzieł z zakresu medycyny i botaniki.

Wygląd ogrodów przyklasztornych zmieniał się wraz z upływającym czasem (ogrody barokowe, rokokowe), zmieniał się też dobór roślin w nich uprawianych. Rośliny dzisiejszego ogrodu biblijnego we Freiburgu zaopatrzone są w tabliczki zawierające nie tylko nazwę zioła, ale również odniesienie do odpowiedniego fragmentu Pisma Świętego. Koncepcja układu roślin związana jest z zamysłem stworzenia świata i jego porządku².

Ogród biblijny w Meersburg (Badenia-Wirtembergia). Ogród ten powstał ponad 20 lat temu na dziedzińcu dawnego klasztoru Dominikanów. Funkcjonuje on jako element galerii poświęconej Biblii. W nasadzeniach przeważają rośliny zielne o właściwościach leczniczych i przyprawowych. W kolekcji znajduje się także drzewo figowe. Każda roślina zaopatrzona jest w tabliczkę z nazwą oraz odpowiednim fragmentem z Pisma Świętego³.

Ogród biblijny w Burghaslach (Bawaria). Inspiracją do powstania tego ogrodu była książka pt. „Biblia Garden” F. Nigel Heppera. Część opisanych w niej roślin znajdowała się już w kolekcji istniejącego na powierzchni około 3000 m² parku. Wybranie i zaplanowanie miejsca w tymże parku było ważnym etapem tworzenia istniejącego obecnie ogrodu biblijnego (360 m²). Otwarcie ogrodu odbyło się jesienią 1999 roku. W pierwszej kolejności posadzono tu m.in. morwę, jabłoni

² <http://www.kloster-st-lioba.de/kraeuterundbibelgarten/index.html> (12.10. 2010).

³ <http://www.bibelgalerie-meersburg.de/Impressionen.24.0.html> (05.10.2010).

i cedr, z krzewów: winorośl, róże i jałowiec, a z roślin zielnych: miętę, piołun, mak, gorczycę, pszenicę i jęczmień.

Cieplolubne gatunki, takie jak palmy, oliwki, figi, granaty, mirty, w sezonie zimowym przynoszone są do pomieszczeń. Rośliny opatrzone są nazwą botaniczną, zwyczajową i odpowiednim fragmentem z Biblii.

Od maja 2001 roku do ogrodu zaczęto wprowadzać elementy architektoniczne, np. studnię, dzbany, oczko wodne symbolizujące Jezioro Galilejskie z roślinami wodnymi, np. lilią wodną. Do tej pory zgromadzono tu około 50 różnych gatunków roślin. Wstęp jest odpłatny, a na zwiedzanie trzeba przeznaczyć od 30 do 60 minut⁴.

Ogród biblijny w Jägerwirth. Jest to ogród tematycznie związany z postacią Mojżesza. Wśród sześciu głównych elementów ogrodu centralne miejsce zajmują te inspirowane wydarzeniami z życia Mojżesza, opisanymi w biblijnej Księdze Wyjścia. W każdym z elementów prezentowane są rośliny dobrane do lokalnego klimatu. Zaplanowano tu miejsca przeznaczone do kontemplacji i medytacji. Tytuły poszczególnych elementów nawiązują do projektu muzycznego (musicalu) pt. „Mojżesz”⁵.

Ogród biblijny w Riedstadt-Wolfskehlen (Hesja). Ogród powstał przy kościele ewangelickim w Górnym Ramstadt na pamiątkę 700-lecia nadania praw miejskich miastu Ramstadt. Jest on wspólnym dziełem architekta ogrodnictwa, dzieci ze szkółki parafialnej, młodzieży, pracowników i wolontariuszy.

Uwagę zwiedzających przyciąga rzeźba węża umieszczona na jednym z drzew ogrodu. Innym ciekawym elementem jest studnia upamiętniająca porzucenie Jakuba przez jego braci. Można tu też symbolicznie przejść przez Morze Czerwone.

Wiele ciekawych historii biblijnych można usłyszeć dzięki przewodnikowi (Pastor Ernst Werner Knöb), który na życzenie zwiedzających oprowadza po ogrodzie. Do zwiedzania zaprasza się osoby indywidualne i grupy zorganizowane, np. przedszkolne czy z różnych poziomów szkolnych^{6, 7}.

Ogród biblijny w Bad Sooden-Allendorf (Hesja). Prace związane z powstaniem tego ogrodu rozpoczęto w 2007 roku. Powstał on przy kościele, a poszczególne działy tematyczne dotyczą m.in. następujących zagadnień: stworzenia człowieka, raju, zbóż (jęczmień, pszenica), warzyw i innych roślin biblijnych (drzewo figowe, judaszowe, granat, mirt, oliwka, oleander, winorośl).

W poszczególnych działach gromadzone są rośliny wymieniane w Biblii żydowskiej i chrześcijańskiej⁸.

⁴ http://www.baumschuleschlierf.de/zb_kruege.html (7.10.2010).

⁵ <http://www.pfarrei-jaegerwirth.de/> (12.10.2010).

⁶ www.evkgor.de (14.10.2010).

⁷ www.ev-kirche-korbach.de/ (14.10.2010).

⁸ <http://sakral.heimatkunde-bsa.de/> (12.10.2010).

Ogród Biblijny w Wendeburg (Dolna Saksonia). Położony przy kościele ogród zajmuje powierzchnię 100 m². Posadzono tu około 50 roślin wymienianych w Biblii. Ogród podzielony jest na cztery części, między którymi zaplanowano zwirowe ścieżki. Całość tworzy kształt krzyża, w centrum którego ustawiono głąz znaleziony w czasie przygotowywania terenu pod przyszły ogród. Układ roślin jest tak dobrany, że centrum każdej części zajmują rośliny najwyższe a do zewnątrz wielkość roślin stopniowo się zmniejsza. Każda roślina jest podpisana.

Każdą część ogrodu obsadzono bukszpanem. Część posadzonych tu roślin to rośliny jednoroczne, stąd też układ roślin w ogrodzie nie jest stały. Ogród funkcjonuje głównie dzięki pracy kobiet należących do tutejszego kościoła protestanckiego.

Oto przykładowe gatunki roślin występujące na terenie ogrodu w jednym z sezonów:

- winorośl (*Vitis*),
- oliwka (*Olea*, rosnąca tu roślina została przywieziona z Jerozolimy),
- lilia biała (*Lilium candidum*),
- hyzop lekarski (*Hyssopus officinalis*),
- jęczmień (*Hordeum*),
- len (*Linum*),
- fasola (*Vicia faba*).

Z myślą o osobach zwiedzających ogród przygotowano broszurkę z opisem, symboliką, pochodzeniem i znaczeniem występujących tu roślin. W broszurce zawarto również odpowiednie fragmenty z Pisma Świętego, w których dana roślina występuje⁹.

Ogród biblijny w Nienburgu (Dolna Saksonia). Ogród powstał przy parafii (wspólnocie) Świętego Krzyża. Zgromadzone tu rośliny rosną nie tylko bezpośrednio w gruncie – wiele z nich to rośliny doniczkowe. Każda roślina jest opisana oraz zaopatrzona w odpowiedni fragment z Pisma Świętego. Dodatkowo zamieszczono tu informacje o sposobach uprawy poszczególnych gatunków¹⁰.

Ogród biblijny w Horstedt (Dolna Saksonia). Ogród Biblijny w Horstedt powstał przy kościele pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela i dostępny jest dla zwiedzających przez cały dzień. Początkowo utworzono tu 12 stacji pozwalających na prześledzenie historii zbawienia ludzkości – od stworzenia świata do zmartwychwstania Jezusa. Wytyczona trasa zwiedzania umożliwia poznanie treści biblijnych poprzez symbolikę rosnących tu gatunków. Oprócz ciekawej architektury ogrodniczej ogród „wyposażony” jest w różne urządzenia stylistyczne. Ogród jest ciągle udoskonalany: dodawane są nowe elementy architektoniczne i roślinne¹¹.

⁹ <http://www.kirche-wendeburg.de> (19.10.2010).

¹⁰ <http://www.nienburg-online.de/de/cont/kultur/sehen/tour/tour.php3?ID=3088> (21.10.2010).

¹¹ www.tourow.de/index.php?sid=1077 (26.10.2010).

Ogród biblijny w Bremie (Dolna Saksonia). Ogród biblijny przy katedrze św. Piotra w Bremie (kościół ewangelicki) urządzono na wewnętrznym dziedzińcu w obrębie dawnego krużganka, pomiędzy nawą południową katedry a domem koncertowym *Die Glocke*. Nawiązuje on do prostego stylu architektury katedralnej. Ten mierzący 37 m na 13 ogród został w 1998 roku obsadzony około 60 różnymi gatunkami roślin wymienianymi w Biblii, jak również pochodzącymi z przyklasztornych ogrodów.

Ogród jest ogólnodostępny, a raz w miesiącu odbywa się jego zwiedzanie z przewodnikiem. W ogrodzie znajdują się też ławki umożliwiające odpoczynek wśród zieleni. Pośrodku trawnika stoi mały pomnik św. Jakuba z muszlą na postumencie oznaczającą drogę św. Jakuba¹².

Ogród biblijny w Werlte (Dolna Saksonia). Ogród założono dzięki staraniom członków kościoła katolickiego pod wezwaniem św. Sykstusa. Oficjalne otwarcie ogrodu miało miejsce w 2003 roku. Zgromadzono tu 80 różnych gatunków roślin związanych z Biblią. Rośliny te były używane w czasach biblijnych, ale i obecnie – jako przyprawy, leki lub substancje zapachowe. Prezentowane dodatkowo opowiadania i wiersze dają możliwość zapoznania się z Biblią. Oprócz zgromadzonych tu roślin przedstawiono również cztery fragmenty krajobrazów biblijnych, m.in.: ogród, pole i pustynię (z labiryntem), podkreślając obecność Boga w stworzeniu i codziennym życiu człowieka.

Ogród udostępniany jest zwiedzającym od wiosny do jesieni w godzinach od 10.00 do 20.00. Ścieżki zwiedzania dostosowane są do potrzeb osób niepełnosprawnych używających wózków inwalidzkich oraz rodzin z małymi dziećmi.

Istnieje możliwość zakupienia broszury informacyjnej oraz umówienia się na zwiedzanie grupowe z przewodnikiem¹³.

Ogród Biblijny w Waldbreitbach (Nadrenia-Palatynat). Ogród powstał przy klasztorze sióstr Franciszkanek; założyły go i prowadzą siostry zakonne. Ogród jest ogólnodostępny, istnieje możliwość oprowadzania zwiedzających przez siostry. Organizują one również seminaria, dzieląc się szeroką wiedzą dotyczącą zagadnień biblijnych w powiązaniu z prowadzeniem ogrodu. Mimo ograniczeń klimatycznych i glebowych zgromadzono tu około 110 roślin wymienianych w Biblii. Rosną tu między innymi: kolendra, piołun, lilie, szalwia, proso i granat. Zgromadzono również zioła pomagające w leczeniu różnych dolegliwości, a związane z historią naturalnej medycyny regionu. W uprawie znajdują się również rośliny warzywne¹⁴.

Ogród biblijny przy kościele św. Marcina w Billigheim (Nadrenia-Palatynat). Założony tu ogród biblijny zajmuje obszar o powierzchni około

¹² <http://www.stpetridom.de/index.php?id=49> (26.10.2010).

¹³ <http://www.st-sixtus-werlte.de/bibelgarten.php> (28.10.2010).

¹⁴ www.waldbreitbacher-franziskanerinnen.de (28.10.2010).

100 m². Pierwsze nasadzenia związane z powstaniem ogrodu rozpoczęto wiosną 2005 roku. Wokół kościoła posadzono krzewy bujnie kwitnące w różnych porach roku od wiosny do jesieni. Stare drzewa zdobią trawnik. Ich korony są miejscem bytowania i lęgu wielu ptaków.

W ogrodzie zgromadzono około 110 gatunków. Nasadzono je w następujących układach tematycznych:

- rośliny nawiązujące do biblijnego raju;
- lilie i rośliny polne;
- zboża i warzywa;
- ogród: winorośl, morwa, migdały, figi;
- zioła: kolendra, liść laurowy, koper, mięta, kminek;
- gorzkie zioła: sałata, chrzan, lawenda, mięta, pietruszka, cykorja, mniszek lekarski;
- rośliny związane z Męką Pańską: korona cierniowa (np. róża, jeżyna), piołun, hyzop, drzewo Judasza, cyprys;
- oliwka – symbol pokoju;
- drzewa: oleander, granat, cedr, tamaryszek;

Wszystkie rośliny zaopatrzone są w odpowiedni cytat biblijny.

Ogród oficjalnie został otwarty uroczystą mszą świętą w dniu 17 sierpnia 2008 roku. Ogród utrzymywany jest przez wiernych i wspierany przez Ministra Środowiska¹⁵.

Ogród biblijny Oberlichtenau (Saksonia). Otwarty w 2005 roku ogród biblijny Oberlichtenau koło Drezna uważany jest za pierwszy biblijny park tematyczny w Niemczech. Oprócz roślin znajdują się tu również budowle nawiązujące do czasów biblijnych.

W przeciwieństwie do innych ogrodów biblijnych, w przypadku których główny nacisk kładziony jest na botaniczną stronę biblijnego świata roślin, obszar ten jest czymś w rodzaju skansenu. Na terenie o powierzchni około 5000 m² wybudowano elementy opisane w Starym i Nowym Testamencie. Ich zadanie to przede wszystkim przedstawienie zwiedzającemu warunków, jakie panowały przed ponad 2 tys. lat na wschód od Morza Śródziemnego i zobrazowanie codziennego życia ówczesnych ludzi.

Każda stacja w ogrodzie biblijnym nawiązuje do scen z Pisma Świętego. Znajduje się tu miejsce ofiarne z naturalnym pokryciem skalnym, owczarnia, prasa na olej, prasa do wina, podnośny żuraw, ołtarz i rzymskie krzyże. Wszystko to służy zobrazowaniu tego, jak wyglądało życie Jezusa, jego cierpienie i śmierć. Inne ciekawe miejsca ogrodu to: źródło, namiot Beduinów, piec do pieczenia chleba, warsztat garncarski i kaplica bizantyjska.

¹⁵ www.evpfalz.de/ingenheim/ing_startseite_2395.htm (4.11.2010).

Wybudowany na wzór oryginału grób w skale, który znajduje się w sercu ogrodu biblijnego, nawiązuje do śmierci i zmartwychwstania Jezusa.

Powyżej tarasu stoi wieża wartownicza jako symbol ochrony i Bożej czujności. Ogród dostępny jest dla turystów od poniedziałku do piątku, istnieje też możliwość zwiedzania z przewodnikiem¹⁶.

Ogród Roślin Biblijnych w Ostritz (Saksonia). Ogród ten założono przy klasztorze Marienthal opactwa Cystersek. Rośnie tu ponad 40 gatunków roślin zielnych, krzewów i drzew ze 110 wymienionych w Biblii. Podzielono je na następujące grupy tematyczne:

- rośliny maryjne
- zioła i przyprawy,
- rośliny lecznicze i lekarskie,
- rośliny ozdobne procesyjne,
- byliny i róże,
- zboża i kwiaty polne,
- osty i rośliny cierniste,
- sad,
- krokusy i rośliny wodne
- piaskowiec, granit, cegła.

W założeniu utworzenie ogrodu biblijnego miało aspekt wielowymiarowy: z jednej strony miejsce to powinno zainteresować lekturą Pisma Świętego, ukazać nowy punkt widzenia Biblii poprzez aspekt botaniczny, a z drugiej – dla osób czytających Biblię ogród miał być elementem pogłębiającym wiedzę botaniczną. Ogród biblijny jest również nawiązaniem do raj utraconego przez człowieka przez popełniony grzech, a jednocześnie nadzieją na jego odzyskanie, na lepszy świat.

Ogród to również miejsce wytchnienia i spokoju. Pomóc ma w tym woń kwitnących roślin, szum wody, śpiew ptaków. Specjalnie utworzone zakątki z ławeczkami we wschodniej części ogrodu zapraszają do zadumy i kontemplacji.

Istnieje możliwość odpłatnego poznawania ogrodu z przewodnikiem. Dla grup co najmniej dziesięcioosobowych czas zwiedzania przewidziany jest na około 30 minut¹⁷.

Ogród biblijny w Königstein (Saksonia). Ogród powstał w 2004 roku dzięki zaangażowaniu wspólnoty ewangelickiej i katolickiej. Prace związane z powstaniem ogrodu trwały około ośmiu miesięcy. Projekt ma charakter międzynarodowy: opisy w ogrodzie sporządzono w trzech wersjach językowych: niemieckiej, czeskiej i angielskiej.

¹⁶ http://www.niemcy-turystyka.pl/PLK/kultura_sztuka/bible_garden_oberlichtenau.htm (9.11.2010).

¹⁷ http://www.kloster-marienthal.de/Witamy/Turystyka/Serwis_stron/Ogrod_Roslin_Biblijnych/ogrod_roslin_biblijnych.html (09.11.2010).

Projekt ogrodu nawiązuje m.in. do historii Adama i Ewy, cywilizacji na Bliskim Wschodzie, czasu faraonów w Egipcie oraz początków chrześcijaństwa. Opis każdej rośliny, oprócz odniesienia do odpowiedniego fragmentu w Biblii, zawiera informację o jej pochodzeniu i znaczeniu.

Rośliny rozmieszczono na siedmiu poletkach promieniście odchodzących od centralnie położonego klombu. W centrum klombu rośnie jabłoń. W ogrodzie wydzielono również część przeznaczoną na odpoczynek, uprawę winorośli. Część roślin, ich kwiaty lub owoce (na przykład winogrona) są sprzedawane. Uzyskiwane w ten sposób fundusze przeznaczone są na utrzymanie ogrodu. Nie byłoby jednak ogrodu bez pracy i zaangażowania członków wspólnoty¹⁸.

Ogród biblijny w Friedensau (Saksonia-Anhalt) koło Magdeburga.

Rosnące tu rośliny opisano nazwami botanicznymi w języku niemieckim i hebrajskim. Każdą z roślin opatrzone odpowiednim fragmentem z Pisma Świętego. Założycielami tego ogrodu są adwentyści wspólnoty Friedensau koło Magdeburga.

Na powierzchni około 400 m² posadzono drzewa, krzewy i rośliny zielne. Wśród nich znaleźć można m.in. jałowiec, tamaryszek, cyprysy, winorośl, leszczynę, morwę, migdałowiec, drzewo figowe, różne rośliny lecznicze i aromatyczne, np. piołun, eukaliptus¹⁹.

Ogród biblijny w Hohenwestedt (Szlezwik-Holsztyn). Przy kościele ewangelicko-luterańskim w Hohenwestedt powstał ogród o łącznej powierzchni około 600 m². Składa się on z trzech części: podmokłej z roślinami zielnymi, z tzw. pola uprawnego oraz z części największej, jaką jest dział roślin kwiatowych²⁰.

Ogród biblijny w Schleswig (Szlezwik-Holsztyn). Ogród biblijny przy klasztorze św. Jana to wyjątkowe miejsce do wypoczynku i kontemplacji. Założony na przełomie 1996 i 1997 roku ogród zachowuje formę typową dla ogrodów klasztornych. Symbolizuje on cały wszechświat i daje wgląd w świat roślin ściśle związanych z Biblią. Tu można zobaczyć, powąchać i spróbować roślin opisanych w Piśmie Świętym. Z pełnego kolorów ogrodu biblijnego przechodzi się do zacieńzonego, zielonego ogrodu rzeźb z biblijnymi zwierzętami, takimi jak: lwy, orły, węże i baranki. Przez kamienną bramę przechodzi się do Ogrodu Proroków – parku tematycznie związanego z prorocstwami. Znajdują się w nim kamienne rzeźby proroków biblijnych. Ogród biblijny opowiada o winie i piołunie, judaszowcu i drabinię Jakuba oraz o biblijnym znaczeniu mandragory, owocu granatu i białej lilii. Na ścieżce w formie krzyża znajduje się głaz z tryskającą wodą, przypominając o biblijnej historii, w której Mojżesz na rozkaz Boga uderzył laską w skałę, z której wypłynęła woda dla spragnionego ludu izraelskiego. Ogród dostępny jest dla tury-

¹⁸ <http://www.naturheilpraxis-hoehne.de> (16.11.2010).

¹⁹ <http://www.adventisten.ch/APD/news/archiv/1146.html> (16.11.2010).

²⁰ <http://www.kirchengemeinde-hohenwestedt.de/bibelgarten.html> (18.11.2010).

stów przez cały rok. Istnieje możliwość poznawania ogrodu wraz z przewodnikiem²¹.

Podsumowanie

W opracowaniu rozszerzono problematykę turystyki religijnej o charakterystykę wybranych niemieckich ogrodów biblijnych.

Ogrody te powstały dzięki staraniom różnych grup wyznaniowych. Stwarza to okazję włączenia się w dzieło Jana Pawła II dotyczące dialogu między różnymi wyznaniem i szukania wspólnych źródeł. Ogrody biblijne pozwalają również prześledzić rozwój cywilizacyjny, rolniczy i medyczny.

Zaprezentowany tu materiał tylko w zarysie przedstawia wybrane niemieckie ogrody biblijne, wśród których występuje duża różnorodność dotycząca wielkości obszarowej, doboru gatunków, obiektów architektonicznych, ofert edukacyjnych. Tworzone są tu specjalne miejsca służące odpoczynkowi i medytacji.

Można sądzić, że ze względu na zapotrzebowanie społeczne, dysproporcje w istnieniu ogrodów biblijnych w różnych krajach ulegną zmniejszeniu.

CHOSEN BIBLICAL GARDENS IN GERMANY

Summary

The paper described eighteen biblical gardens in different lands of Germany. This description contain e.g. area, different biblical plants. The choice of biblical gardens depend on internet base, because we don't find information about biblical garden in available books.

Translated by Anna Nowak

²¹ http://www.niemcy-turystyka.pl/PLK/kultura_sztuka/bible_garden_schleswig.htm
(18.11.2010).